

VIRGIL I. BĂRBAT – UN REPREZENTANT DE SEAMĂ AL SOCIOLOGIEI ROMÂNEȘTI

Emil Pop

Institutul de Istorie „George Bariț” din Cluj-Napoca

Virgil Iuliu Bărbat s-a născut la 24 aprilie 1879 în comuna Rassa, județul Brăila. După absolvirea liceului „Nicolae Bălcescu” din Brăila, unde se stabiliseră părinții săi, urmează cursurile Universității din Genova, luându-și licența, în 1905, în științe sociale. Continuă apoi să frecventeze diferite universități europene, între care Heidelberg și Leipzig, iar în anul 1909 își ia doctoratul în filosofie la Berna, cu teza „Nietzsche – tendances et problèmes”, publicată în 1911 la Zürich. Acumulările din culturile germană, franceză, engleză și americană sunt completate cu cunoașterea nemijlocită a realităților din aceste țări și se vor dovedi benefice pentru scrierile sale, ca și pentru activitatea de catedră.

Pregătirea și activitatea sa publicistică îl recomandă drept un reputat specialist în sociologie, fapt care a determinat numirea sa ca suplinitor al Catedrei de sociologie și etică la Facultatea de filosofie și literă a Universității din Cluj, în anul 1921–1922. Din anul următor, V. Bărbat devine titularul acestei catedre, pe care o va onora cu competență și pasiune până la sfârșitul vieții (23 nov. 1931). Opera sa este constituită dintr-o serie de lucrări, unele publicate în timpul vieții (*Imperialismul american. Doctrina lui Monroe; Exproprierea culturii; Extensiunea Universitară; Premisele umane ale culturii moderne; Dinamism cultural* etc.), iar altele rămase în manuscris (*Rudolf Eucken, Istoria și viitorul civilizației; Posibilitățile organice ale omenirii; Curs complet de sociologie generală; Curs complet de istoria doctrinelor morale și politice; Curs de estetică*)¹.

Parcursând opera lui V. Bărbat, atât cea publicată, cât și lucrările aflate în manuscris, vom constata că locul și rolul central în concepția sa filosofică și sociologică îl ocupă cultura, fapt subliniat și de unul din contemporanii săi, Traian Herseni: „Prin vocație a fost sociolog al culturii, preocuparea de fenomenul cultural revenind mereu în scrierile sale ca un motiv fundamental al gândirii”². Din diversitatea și multitudinea problematicii abordate de Virgil Bărbat în lucrările

¹ I. E. Naghiu, *Viața și opera lui Virgil I. Bărbat (1879–1931). Note biografice și bibliografice*, „Sociologie Românească”, anul III, 1938, nr. 4-6, aprilie–iunie, p. 259.

² *** *Istoria filosofiei moderne*, vol. V, București, Societatea Română de Filosofie, 1941, p. 550.

sale, nesistematizată pe domenii sau ramuri științifice, se pot, totuși, desprinde și diferenția, prin sinteza unor elemente de bază ale gândirii sale, câteva compartimente principale ale reflecțiilor sale sociologice, și anume: sociologia educației, sociologia culturii și sociologia generală. Având în vedere că aproape fiecare problemă, termen, noțiune sunt abordate sub aspectul apariției și reflecției lor în gândirea și literatura sociologică, considerăm că alături de cele trei compartimente menționate mai sus, se profilează, prin sinteză, un al patrulea, cel al istoriei sociologiei. În același timp, o posibilă sinteză astfel operată în opera lui V. Bărbat poate fi completată cu demersurile sale în domeniile istoriei, filosofiei, eticii, esteticii și politicii.

Problematica sociologică a concepției lui Virgil Bărbat se regăsește, sub diferite aspecte, în cursul pe care l-a predat timp de un deceniu la Facultatea de filosofie și litere a Universității din Cluj, o parte din acest curs aflându-se în manuscris la Biblioteca Academiei din București. Cu toate că în bibliografia sociologiei românești este cunoscut sub titlul *Curs complet de sociologie generală*, trebuie să precizăm că, din păcate, nu este vorba de un curs elaborat sistematic, ci doar de note și fișe, pregătite de profesor în vederea susținerii activităților de curs și seminar. Asemenea fișe, note, însemnări, decupări din ziare și reviste etc. sunt, se pare, aranjate în plicuri de însuși profesorul Bărbat, cu notațiile grupării lor pe idei și teme, restul fiind orânduie ulterior de familie sau de serviciul documentar al Bibliotecii Academiei. În marea lor majoritate, fișele și notele reprezintă conspecte din diferite lucrări, cu citate de cele mai multe ori în limba autorilor lucrărilor respective, pe marginea cărora V. Bărbat face o serie de adnotări și comentarii, exprimându-și și propriul lui punct de vedere și, uneori, al altor autori, în legătură cu problematica abordată. În urma cercetării acestor fișe (circa 3000), suntem de acord cu cele exprimate de alți cercetători ai operei sale, în sensul că „Chiar dacă manuscrisele [...], având șansa tiparului, ne vor oferi o imagine mai bogată despre sociologia sa, o teorie sociologică de ansamblu, care să clarifice atât obiectul și metoda, cât și structura și dinamica specifică domeniului său nu va putea fi riguros înfățișată, deoarece Bărbat însuși n-a mai apucat să o ducă la capăt, iar schița pe care o face, oricât de promițătoare, nu oferă cercetătorului posibilitatea „coborârii” de la sistem la părțile sale constitutive”³.

În încercarea noastră de redare a ideilor cursului de sociologie predat de V. Bărbat, așa cum reies ele din fișele, notele și însemnările aflate în manuscris, vom urma, în măsura posibilului, atât sumarul publicat de profesor în 1931, cât și planul de curs (în două variante) aflat în manuscris, după care a fost alcătuit, se pare, cursul său.

Prezentăm în continuare, integral, acest sumar:

Știința culturii. I. *Pre-Sociologia*. Istoria sistemelor de gândire, care au precedat și din a căror dezvoltare a ieșit sociologia. II. *Obiectul sociologiei*.

³ Grigore Zanc, *Virgil Iuliu Bărbat – 100 de ani de la nașterea sa*, „Viitorul social”, anul VII, 1979, nr. 3, p. 534.

Sociologia după popoare. Sociologia ca știință a culturii. Sociologia în învățământ. *Natura și cultura*. III. *De la animal la „om”*. *Cultura și mediul*. IV: *Mediul fizic*. V. *Mediul antropologic*. Sex, Rasă, Națiune. VI. *Mediul social*. VII. *Mediul cultural*. *Procesele culturale*. VIII. *Statica și Dinamica culturii*. IX. *Agentul creator*. Agentul creator, Conștiința independenței. Libertatea în decursul istoriei. X. *Idealul*. Axa culturii Istoria sistemelor de cultură. Centre de consolidare: Adevărul, Binele, Frumosul, Viitorul⁴.

Iată, în continuare, cele două variante ale planului de curs, aflate în manuscris: 1) I. Istoria sociologiei; II. Sociologia în învățământ; III. Școlile în sociologie. Condițiile de dezvoltare ale culturii; IV. Condițiile biologice = Copilăria; V. Locul și importanța culturii; VI. Locul și importanța femeii în dezvoltare (asupra termenului *femeii* avem o oarecare îndoială, datorită ilizibilității grafiei sale – n.n.); VII. Locul și importanța educației; VIII. Locul și importanța mediului geografic; IX. Clasele sociale și cultura; X. Libertatea și cultura; XI. Agentul cultural; XII. Idealul cultural; 2) I. Istoria sociologiei; II. Natura și obiectul sociologiei; III. De la animal la „Om”; IV. Condiții de dezvoltare biologice; VI. Condiții de dezvoltare sociale; VII. Condiții de dezvoltare culturale; VIII. Agentul cultural; IX. Statistica și Dinamica; X. Idealul⁵.

Din păcate, Virgil Bărbat n-a avut răgazul să publice în „Revista de sociologie” decât prelegerea *Sociologia = o schiță istorică și o definiție*, care „acoperă” în mare doar primele două capitole ale „Sumarului” publicat anterior.

În mod firesc, Virgil Bărbat încearcă în cursul său să răspundă de la început unor întrebări: *De ce s-a născut sociologia? Când și în ce condiții a apărut ea? Care sunt condițiile dezvoltării sale?* De asemenea, el încearcă să definească *obiectul și problematica sociologiei*, privindu-le într-o perspectivă dinamică, precum și din cea a evoluției lor, consemnată în istoria gândirii sociale. „Începuturile sociologiei, arată el, se confundă cu primele încercări ale omului de a filosofa asupra vieții lui, iar problemele ei vor dura atâta timp cât omul își va pune întrebări relativ la natura și rostul existenței lui culturale”⁶. Sociologia nu apare de nicăieri, nu este un accident în viața spirituală a omenirii, ci o consecință și un rezultat al dezvoltării spirituale a omului ca „existență culturală” și rațională, ca existență creatoare, afirmată și concretizată prin însăși capacitatea sa de a crea în și prin natură. „Sociologia apare atunci când omul începe să privească de-a lungul timpurilor cu ajutorul rațiunii lui și atunci când el se simte destul de tare spre a încerca să domine, cu ajutorul acestei rațiuni, vremea și istoria neamului omenesc”⁷. Apariția sociologiei este condiționată de dezvoltarea democrației și a științei și de aceea ea apare în „țările democratice”⁸. Dar, „Dacă apariția sociologiei

⁴ (V.I.B.), *Un sumar de Sociologie Generală*, „Revista de Sociologie”, 1931, nr. 2, p. 30.

⁵ Biblioteca Academiei Române (B.A.R.), mss Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 1. pachet 2. nenumerotat.

⁶ V. Bărbat, *Sociologie – o schiță istorică și o definiție*, „Revista de sociologie”, 1931, nr. 4, p. 23.

⁷ B.A.R., mss Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr.1. pachet nr.2, nenumerotat.

⁸ *** *Sociologia și greutățile prezentului*, „Revista de sociologie”, 1931, nr. 1, p. 6.

presupune existența unui spirit științific și a unei organizații democratice, aceasta nu înseamnă însă că mentalitatea sociologică se va dezvolta la fel, pretutindeni unde aflăm aceste condiții. Dezvoltarea sociologiei mai este în funcție și de ușurința cu care o societate dată se poate adapta schimbărilor aduse de timp”⁹.

Pornind de la aceste premise, V. Bărbat face o adevărată incursiune în istoria dezvoltării umanității, prezentând opiniile unor gânditori români și străini, luând atitudine față de concepțiile acestora privind apariția și dezvoltarea sociologiei și argumentându-și, totodată, propria poziție. Așa de exemplu, la afirmația lui P. Andrei că sociologia ar fi existat din vechime în Egipt, unde, spune acesta, faraonii aveau o concepție sociologică teocratică și mistică, V. Bărbat replică, întrebându-se dacă „Poate o concepție teocratică și mistică fi sociologică”. De asemenea, afirmă el, sociologia nu poate fi confundată cu politica din perioada gânditorilor greci sau a celor ai Renașterii, din cel puțin două motive: 1) „deși un stat înfășoară toată viața unui popor sunt lucruri care-l depășesc”, ca de exemplu „știința, religia sau arta, iar existența lui este chiar în funcție de lucruri care-l depășesc”¹⁰, și 2) „În știința politică se pornește de la un dat cultural, dar nu de la cel mai general, și de aceea se greșește mai ușor”¹¹, iar acest „dat cultural” nu se identifică cu întreaga existență culturală a omului. În același timp, „Sociologia nu va putea deci apărea cât timp domnește ideea tradiționalistă – în domeniul cunoștinței autoritatea papei, iar în cel politic aceea a suveranului”. Dar, după ce omul „a dumnezeit pe semenul său, pe rege, pe Faraon”, el devine „conștient de apariția unei puteri noi în lume, Spiritul”¹², prin care și datorită căruia își va descoperi drepturile sale naturale, care vor sta la baza primelor revoluții din epoca modernă. Ca urmare a noilor cuceriri politice, economice, sociale ale omului, are loc o evidentă dezvoltare a democrației, a științei, instaurarea domniei rațiunii, precum și o mai ușoară adaptare a societății la schimbările produse, un enorm interes pentru cunoașterea acestor schimbări și adaptarea la ele. Iată, deci, că există atât condițiile, cât și o mai stringentă necesitate a dezvoltării sociologiei. Concepțiile noi ajung, treptat, în măsură tot mai mare, să nu se mai refere la drepturile zeilor, regilor, monarhilor, a unor grupuri, clase, chiar popoare, ci la „drepturile omului”. „Societatea va trece pe primul plan, ca izvor a tot ce este uman; iar știința cea nouă a sociologiei își va da drept misiune studiul acestei noi realități [...]”. Dar și considerată astfel, ca studiu al societății, sociologia arată părți slabe, principala venind din faptul că termenul de societate este prea vag și, prin urmare, greu de surprins într-o investigație cu adevărat științifică, iar, atunci când se încearcă precizarea lui prin studiul individului sau al unor aspecte, laturi ale societății se ajunge în domeniul altor științe ale socialului. Se ajunge astfel fie la o negare a existenței unei științe distincte numită sociologie, fie la recunoașterea curajoasă a faptului că „obiectul ei este încă neprecizat [...] Acest obiect se desprinde însă din

⁹ B.A.R., mss Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 1, pachet nr. 6, nenumerotat.

¹⁰ *Ibidem*.

¹¹ *Ibidem*, pachet nr. 2, nenumerotat.

¹² V. Bărbat, *Sociologia – o schiță istorică și o definiție*, ..., p. 32.

însăși evoluția realizărilor ideologice de până acum [...]. Sociologia este știința celei mai vechi preocupări omenești, știința creației umane”¹³.

Precizându-i obiectul, V. Bărbat menționează, totodată, și sarcinile care stau în fața sociologiei. Prima dintre ele este aceea de a defini umanitatea, începând prin „a fixa diferența dintre «om», considerat ca ființă culturală, față de omul animal de la care a pornit și terminând cu caracterele esențiale ale culturii”¹⁴, diferență în care creația umană constituie elementul esențial. Alte sarcini ale sociologiei sunt: să studieze „condițiile de dezvoltare ale omului cultural sau mai pe scurt ale culturii și în fine să prindă direcția, adică idealul acestui proces nou din univers”¹⁵.

V. Bărbat arată că, în procesul de precizare a obiectului sociologiei, „Sociologia însăși se precizează”¹⁶ prin intervenția unui punct nou de vedere, acela al culturii. Subliniind că obiectul sociologiei reclamă „de asemenea oarecărei considerații istorice”, pentru a-l delimita față de alte definiții și înțelesuri întâlnite în istoria gândirii, V. Bărbat arată că „adevăratul subiect al sociologiei” se caracterizează prin faptul că: „1) îl depășește societatea – a. Mediul fizic în care trăiește societatea; b. Mediul istoric; c. Actul cultural; 2) În cuprinsul societății el se limitează la fixarea condițiilor care împiedică sau ajută actul specific uman, actul cultural; 3) El depășește societatea și sub formă de ideal”¹⁷. În același efort de precizare a obiectului sociologiei, V. Bărbat se oprește asupra raportului științei sociologiei cu alte științe sociale ca: istoria, filosofia, filosofia istoriei, psihologia socială și individuală, biologia, etnografia, economia, morala, religia, dreptul, logica, politica etc. Aceste relații sunt studiate sub raport genetic și structural, al influenței exercitate asupra diferitelor științe și a celei suferite din partea lor de către sociologie, al modului în care apare reflectată legătura ei cu alte științe în istoria gândirii sociale. Fără a ne opri la explicarea acestor raporturi, trebuie să subliniem una din observațiile lui V. Bărbat făcută în acest context, în legătură cu starea actuală a sociologiei, și anume aceea că „Toate științele trec printr-o lungă fază analitică înainte de-a ajunge la cea sintetică”¹⁸. Acesta era, atunci, după V. Bărbat, nivelul de dezvoltare a sociologiei ca știință.

În expunerile sale, V. Bărbat s-a oprit și asupra raportului științelor sociale – între care este inclusă și sociologia – cu clasele sociale, replicând afirmației lui

¹³ *Ibidem*, p. 34.

¹⁴ B.A.R., mss Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 1, pachet nr. 3, nenumărat.

¹⁵ În evaluarea realizărilor ideologice din care s-a desprins sociologia, V. Bărbat face o serie de investigații nu numai în istoria sociologiei, a ideilor diferiților gânditori și cu privire la dezvoltarea ei la diferite popoare, cărora le acordă un spațiu destul de amplu în curs (conform celor peste 500 de fișe pe această temă), ci și în istoria filosofiei. O atenție deosebită acordă curentelor filosofice moderne pe care le numește „Partidele filosofiei moderne sub aspect actual”, prezentându-le în următoarea ordine: sec. al XVI-lea – Naturalist; de sec. al XVII-lea – Materialist, Atomist, Hylozoist, Optimist, Fatalist; sec. al XVIII-lea – Determinist, Utilitarist, Dualist; sec. al XIX-lea – Pozitivism, Socialism, Monism, Idealism, Egoism, Nihilism, Agnosticism, Pragmatism (vezi B.A.R., mss V. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 2, pachet nr. 14, nenumărat).

¹⁶ B.A.R., mss Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 1, pachet nr. 3, nenumărat.

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *Ibidem*.

Buharin privind caracterul de clasă a științei în felul următor: „Matematica, chimia etc. au caracter de clasă sau uman? Apoi, vine, ca cea mai generală, problema culturii, a creației umane, iarăși generală. O clasă nu poate da o perspectivă care să rămână decât în măsura în care privește fondul acela general. Iar acest fond dacă este redus la «fericire» înseamnă înăbușirea multor altor elemente necesare culturii»¹⁹. Pornind de la raportul sociologiei cu clasele sociale și cu alte științe, V. Bărbat face o analiză a diferitelor școli sociologice, oprindu-se la: școala biologică, organicistă; școala materialismului economic; școala psihologică; determinismul mecanicist; școala voluntaristă etc. Analizând școlile sociologice, apariția și dezvoltarea sociologiei la diferite popoare, V. Bărbat consideră că acestea au ca trăsătură comună: „1) efortul de a înțelege științific lucrurile referitoare la omenire; 2) dorința de a găsi factorul comun, esențial al acestei activități»²⁰. Or, factorul comun, esențial al acestei activități este cultura, caracterizată prin actul creației, al cărui studiu constituie obiectul sociologiei. Pornind de la discutarea problemei socialului, a ceea ce este realitatea socială și societatea, și prezentând felul în care sunt rezolvate aceste probleme de către diferite școli sociologice și de către diferite științe, V. Bărbat demonstrează din aproape în aproape că „fenomenul social este cultura”, iar „chestiunea socială e tot mai mult o chestiune culturală, de copărtășie la cultură”, că trecerea de la studiul societății la cel al culturii înseamnă a face de fapt „sociologia științei culturii»²¹.

Sesizând diferențierile dintre diferite școli sociologice și din punct de vedere al metodelor de studiu sau al științelor predominante ca influență în respectivele școli, V. Bărbat arată că „Sunt mai multe drumuri spre a ajunge la o sociologie științifică”, preluând în acest sens o enumerare de la Stein: 1) Etnografia comparată (englezii și americanii – Tylor, Morgan, Spencer; germanii – Steinmetz, Bertiam); 2) Statistica; Quetlet, V. Dettingen; 3) Metoda biologică a organicistilor: V. Lilienfeld, R. Worms, Bunge; 4) Metoda psihologico-logică: G. Simmel, E. Durkheim, L.F. Ward; 5) Din punct de vedere al teoriei cunoștinței: Windelband, Rickert. Reflectând la această clasificare, V. Bărbat sesizează importanța fiecărei metode, dar mai ales importanța modalităților optime de acțiune în viitor: „Nu s-ar putea uni toate aceste metode? Nu s-ar putea vedea ce este cunoștința, care sunt bazele ei și, plecând de la biologie, etnografie, rațiune și apoi nu s-ar putea vedea care este punctul de unificare al fiecărei epoci și care trebuie să fie cel al viitorului?”, el fiind convins că „nevoile vor apropia, mai curând decât se crede de obicei, greutățile politice, cultura etc. ale vieții zilnice de știința creației omenești, care este sociologia, iar aceasta atât spre binele ei, cât și al societății»²². În acest sens el atribuie sociologiei funcții active benefice vieții umane și vede sociologia „ca îndrumar al acțiunii”, iar prin demersul sociologic. „ceea ce găsim noi în ultimă instanță sunt faptele culturale de creație umană”, urmând „să vedem care sunt

¹⁹ *Ibidem*, pachet nr. 5.

²⁰ *Ibidem*.

²¹ *Ibidem*.

²² *** *Sociologia și condițiile apariției ei*, „Revista de sociologie”. 1931, nr. 1, p. 6.

legile creației”, sociologia ca știință a culturii trebuind să aibă în vedere „1) fixarea condițiilor externe în care creația umană, cultura se poate conserva și întări; 2) fixarea atitudinilor umane care întăresc și slăbesc cultura; 3) fixarea axei în jurul căreia se grupează cultura în creștere și cultura în scădere; 4) fixarea idealului specific vremurilor noastre”²³.

Studiul relației dintre sociologie și educație, al rolului sociologiei în învățământ este realizat de V. Bărbat prin raportarea acestora la dezvoltarea societății într-o țară sau alta, la specificul condițiilor concrete de dezvoltare a unui popor. Educația și învățământul joacă un rol deosebit de important, constituind înseși instrumentele de realizare a idealului, ba chiar de naștere a lui: „Cum se nasc idealele? Cum se realizează? Educația intră aici, poate, mai mult ca orice” și este „Știința trecerii conștientului în inconștient adică știința ridicării definitive a omului la nivelul idealului său, a preparării lui pentru realizarea acestuia [...] Învățământul – un mijloc în vederea realizării unui scop”²⁴. Sociologia este legată de educație prin înseși condițiile apariției ei și trebuie să o însoțească tot timpul, constituind o garanție a eficienței procesului educativ, a întregului învățământ. Astfel, sociologia apare și se dezvoltă nu numai datorită dezvoltării științei și democrației. Apariția ei se datorează și unor „Nevoi practice, nu numai teoretice, ceea ce face ca ea să fie legată de Educație care este față de sociologie ca Igiena față de medicină. Dacă nu e Igienă aplicarea medicinei se face rău, dar se face”. Prin urmare, „Sociologia evoluează într-un sens paralel cu educația”, iar „Introducerea sociologiei în școli este un semn că educația caută o bază nouă”²⁵. Sociologia implementată în învățământ devine nu numai un factor de creștere a eficienței, ci și unul dinamizator de progres și de apropiere a viitorului. Pentru ilustrarea celor afirmate, V. Bărbat face o incursiune în istoria învățământului sociologic din diferite țări – Franța, Germania, Belgia, Anglia, America –, oprindu-se la ultimele două, comparând și raportând rolul și ponderea învățământului sociologic la tendințele de renovare și de dezvoltare a societății. „Anglia este, într-un sens, anglo-saxonismul de ieri, pe când America este anglo-saxonismul de mâine și nu este decât natural ca o instituție prin excelență modernă, ca învățământul sociologic, să fie mai complet reprezentată, acolo unde pulsează mai puternic viitorul”²⁶. Vorbind despre dezvoltarea învățământului sociologic și despre creșterea rolului sociologiei în America, V. Bărbat arată că „Sociologia a devenit [...] unul din elementele cele mai de căpetenie ale progresului vieții americane”, iar „Noi românii, ne găsim astăzi într-o situație analoagă, din multe puncte de vedere, celei în care se aflau Americanii după războiul lor civil”²⁷. De aceea, el susține necesitatea dezvoltării unui puternic învățământ sociologic în țara noastră, prin care

²³ B.A.R. mss. Virgil Bărbat, *Sociologie*, mapa nr.2, pachet nr.3, nenumerotat.

²⁴ *Ibidem*, pachet nr. 25, nenumerotat.

²⁵ *Ibidem*, pachet nr. 1, nenumerotat; vezi și V.Bărbat, *Este studiul sociologiei necesar?*, „Înfrățirea”, 22 octombrie 1921.

²⁶ *Ibidem*.

²⁷ *** *Sociologia și greutățile prezentului*, „Revista de sociologie”, 1931, nr. 1, p. 7.

să fie pregătiți viitorii sociologi, care să intervină eficient în rezolvarea problemelor societății românești. Dar, pentru realizarea unui asemenea deziderat, era necesar ca sociologiei să i se acorde mai multă importanță în cadrul programelor de învățământ universitar.

În cadrul cursului său, profesorul V. Bărbat a abordat și una din principalele sarcini pe care aprecia că le are sociologia, și anume aceea de „a fixa diferența dintre om, considerat ca ființă culturală, în fața omului animal de la care a pornit”, subliniind că, dacă pentru animal caracteristic în comportament și în întreaga sa existență este instinctul, pentru om specifică este rațiunea²⁸. Dar până la rațiune animalul, care avea să devină om, a urmat o anumită evoluție: „animalul din noi a devenit om prin faptul că s-a ridicat complet în două labe, părăsindu-și ținuta mai mult sau mai puțin aplecată a maimuțelor, liberându-și cu totul membrele anterioare, ele devenind mâini și putând, astfel, să desfășoare o activitate independentă de aceea a mersului. Însă activitatea aceasta nu a devenit muncă, nu a dat naștere culturii decât datorită unui factor nou, care se dezvoltă concomitent, și anume rațiunea”²⁹. Rațiunea, conștiința sunt cele care-l duc pe om la societatea omenească și îl deosebesc de animal. Și nu numai atât, pentru că „Și animalele se „asociază”, dar „Ceea ce deosebește pe oameni este că ei se asociază ca să creeze ceva, ei cred în ceva”³⁰. V. Bărbat este preocupat de problema trecerii de la „Biologic” la „Ideal”, de „Cum s-au desfășurat de viața biologică puterile creatoare ale omului și care este idealul în stare să le păstreze și dezvolte”³¹, cu alte cuvinte care sunt mutațiile produse în evoluția animal-om de la biologic la cultural. Biologicul își afirmă valențele, spune V. Bărbat, cu deosebire până la vârsta de 5 ani, iar mediul influențează formarea culturală a omului cu deosebire în perioada copilăriei. Prolungirea copilăriei, perioadă în care omul-animal nu își asumă răspunderea propriei existențe, în care se păstrează plasticitatea creierului, înseamnă mai mari șanse ca „dintr-un animal care lucrează numai în baza instinctelor, să devie omul care se conduce mai des cu ajutorul rațiunii, adică al științei”³². Ceea ce constată a fi valabil la individ, V. Bărbat consideră a fi valabil și la colectivitățile umane, la popoare, iar o asemenea ipoteză devenită realitate potențează dezvoltarea individului: „Cu cât popoarele au o civilizație mai dezvoltată, cu atât se lungește perioada copilăriei, cu atât mai puternică devine influența mediului, a educației în viitorul indivizilor și al neamurilor. S-ar putea chiar zice că un popor întreg este cu atât mai apt de progres, cu cât este mai copil, cu cât păstrează mai multă vreme în indivizii care-l compun epoca de plasticitate, de tinerețe. De aceea, poate și este o atât de mare deosebire în materie de progres între Orientul cel bătrân atât de repede și neamul anglo-saxon, cel cu adolescenți atât de

²⁸ B.A.R., mss. Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 2, pachet nr. 3, nenumărat.

²⁹ Virgil I. Bărbat, *Premisele umane ale culturii moderne*, Cluj, Edit. Extensiunii Universitare, 1926, p. 37.

³⁰ B.A.R., mss. Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 2, pachet nr. 3, nenumărat.

³¹ B.A.R., mss. Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr. 2, pachet nr. 17, nenumărat.

³² Virgil I. Bărbat, *Premisele umane ale culturii moderne*, ..., p. 41; vezi și V. Bărbat, *Copilăria*, „Înfrățirea”, 1921, 26 martie.

fragezi la suflet”³³. Dar evoluția naturii de la animal la om nu se oprește aici, observă V. Bărbat. Însuși omul, ca toate animalele a evoluat. Omul cultural parcurge trei stadii: sălbăticie, barbarie, civilizație.

Un rol important în evoluția omului, a omului cultural, îl are mediul, cultura și mediul aflându-se într-o strânsă legătură; după cum o strânsă legătură există între școală, educația și formarea, evoluția individului, dar și între mediu și școală: „[...] dacă școala în special și educația în general pot avea mari influențe asupra individului, nu este mai puțin adevărat că, la rândul lor, școala și educația sunt în funcție de mediul corespunzător și că dacă voim să atingem prin acești factori, prin școală și prin educație, un rezultat oarecare, trebuie mai întâi să ne îngrijim ca mediul în care vor funcționa ele să le permită atingerea unor astfel de rezultate”³⁴.

Factorii de mediu – fizic, antropologic, social, cultural – joacă un rol important în dezvoltarea omului cultural, în atingerea scopului și idealului său, cultura devenind – sau mai bine zis trebuind să devină – un scop general al tuturor oamenilor pe care să se întemeieze adevăratele idealuri, din care și prin care să izvorască creația autentică. Determinismul natural duce în evoluția animal-om la finalismul uman, care este cultura.

Profesorul V. Bărbat s-a oprit nu numai asupra acestor probleme, cum ar fi influența factorilor (componentelor) mediului (fizic, social, antropologic) asupra dezvoltării culturii și omului cultural, ci și la raportul cultură – civilizație, agent creator – personalitate umană, cultură – ideal, ideal – libertate – progres, personalitate – societate, precum și la legile dezvoltării culturii. El consideră drept „legi fundamentale ale culturii: 1) O cultură intens producătoare nu poate lua naștere decât într-un spațiu întins; 2) O cultură nu poate exista fără o schimbare și adaptare continuă a spiritului, ceea ce înseamnă în același timp o îmbrățișare tot mai puternică a trecutului; 3) O cultură nu poate exista fără agenți motori, adică fără eroi și consfințirea eroilor, dar nu se poate perpetua fără posibilitatea unei primeniri perpetue a acestora”³⁵. De asemenea, el încearcă să stabilească o relație între gradul de dezvoltare și progres al unei țări și măsura în care idealul societății respective se suprapune structurii sociale și fizice (spațiale-geografice) a membrilor săi, reprezentând grafic acest raport prin trei cercuri, care se pot intersecta până la suprapunere, ele semnificând: 1. *Structura socială*; 2. *Spațiul fizic (geografic)*; 3. *Ideal*. Concluziile sale: I. O țară este cu atât mai prosperă, cu cât cele trei cercuri se suprapun mai mult; II. Țara în care cele trei cercuri se suprapun mai mult va putea mai bine atrage în sfera ei de influență pe aceia care vor avea cercuri neconcentrice”³⁶.

Dezvoltarea culturii este o categorie influențată de mediul fizic, spațiul constituind esența acestuia; în același timp, V. Bărbat constată și o influență a fizicului asupra creației, prin A) Sănătate, Hrană; Locuință, și B) Spațiu. „Lărgirea

³³ B.A.R., mss. Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr.2, pachet nr. 20, nenumărat.

³⁴ *Ibidem*, pachet nr. 17, nenumărat.

³⁵ *Ibidem*.

³⁶ *Ibidem*, pachet nr. 18, nenumărat.

spațiului în care se mișcă și varietatea de dezvoltare care îi este îngăduită unei culturi sunt două cauze generale care hotărăsc felul și dimensiunile ei”³⁷. Astfel este determinat, în concepția lui V. Bărbat, caracterul static sau dinamic al unei culturi. Acele culturi care nu au avut spațiu pentru o dezvoltare continuă au devenit statice și au murit, iar acolo unde a existat continuitatea spațiului, culturile au cunoscut dinamism și progres.

V. Bărbat subliniază, nu odată, în expunerile sale, importanța factorilor biologici în dezvoltarea culturii, sănătatea, igiena individuală și colectivă constituind condiții fundamentale pentru susținerea unei activități creatoare intense. În același timp, recunoscând rolul factorului antropologic în evoluția culturală a omului, V. Bărbat se opune exagerărilor, respingând unilateralitatea și caracterul neștiințific al biopoliticii.

Idei progresiste demonstrează V. Bărbat și în dezbaterile rolului națiunii în dezvoltarea culturii. Analizând raportul național – internațional în cultură, el acordă prioritate primului termen, îndemnând la dezvoltarea culturii naționale, a specificului cultural al fiecărui popor. „Mărimea unui popor, arată V. Bărbat, nu o face legătura sa cu o cultură străină, superioară, ci puterea cu care se străduiește, înrădăcinându-se în firea lui, să o ridice pe aceasta la nivelul celei străine. Cei din Ardeal, care se laudă cu Roma, Viena, Pesta și culturile respective, sunt mai răi români decât aceia care țin în primul rând la micro-civilizația românească pe care vor să o ridice”. După cum omul are un ideal care-l depășește – și așa este firesc – iar realizatorul este el, tot astfel și un popor trebuie să aibă un ideal, „căci altfel nu ar avea pe ce se sprijini, dar realizatorul este el”³⁸. Aceasta cu atât mai mult cu cât „Idealul este instrumentul cu care omenirea își fixează și întărește atitudinea culturală. El variază după împrejurări. Sociologia va trebui să fixeze și forma de ideal care asigură întărirea actului uman-cultura”³⁹.

Scrierile lui V. Bărbat conțin și alte idei interesante și importante pentru sociologie și științele umane în general. De aceea, considerăm că reeditarea lucrărilor sale, precum și publicarea celor rămase în manuscris, chiar în forma în care se află el acum, ar contribui în mod substanțial la întregirea literaturii noastre de specialitate și ar pune mai bine în lumină concepția unuia dintre cei mai de seamă sociologi români, „considerat unul dintre primii promotori ai sociologiei ca știință în România, credința sa profesională cea mai intimă fiind aceea că *«sociologia este Cartea cea mare a vremurilor ce vin»*. Ca și Dimitrie Gusti – la București –, el este întemeietor de școală sociologică la Cluj”⁴⁰.

³⁷ *Ibidem*.

³⁸ B.A.R., mss. Virgil I. Bărbat, *Sociologie*, mapa nr.2, pachet nr. 25, nenumerotat.

³⁹ *Ibidem*.

⁴⁰ Ștefan Costea (coord.), *Istoria sociologiei românești*, București, Edit. Fundației „România de Măine”, 1998, p. 248.